

Сліпченко С.О., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри охорони
інтелектуальної власності,
цивільного права та процесу
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Деякі аспекти методології дослідження особистих немайнових прав

У статті аналізується методологія дослідження особистих немайнових прав. Обґрунтовується необхідність використання методу альтернатив, як найбільш продуктивного методу.

Ключові слова: *особисті немайнові права, об'єкти цивільних прав, нематеріальні блага, методологія дослідження, метод альтернатив.*

В статье анализируется методология исследования личных неимущественных прав. Обосновывается необходимость использования метода альтернатив, как наиболее эффективного метода.

Ключевые слова: *личные неимущественные права, объекты гражданских прав, нематериальные блага, методология исследования, метод альтернатив.*

This article analyzes the methodology of research of moral rights. The necessity using the method alternatives as the most effective method.

Keywords: *moral rights, objects of civil rights, intangible benefits, research methodology, method alternatives.*

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток правовідносин, що виникають з приводу особистих немайнових благ, вносить в їх традиційне розуміння певні корективи. Це викликано товаризацією деяких нематеріальних об'єктів. Наприклад, відносини щодо зовнішнього обліку, голосу, зображення, імені фізичної особи, відомостей про її приватне життя, ділової репутації, особистих паперів, інформації і т.п., які все частіше починають розглядатись як об'єкти майнових правовідносин [28, с. 11–22].

Разом з тим, як правило, вказані зміни залишаються осторонь правового регулювання та наукового інтересу. Вони продовжують характеризуватися і регулюватись, як такі, що позбавлені економічного змісту, а їх об'єкти й надалі розглядаються, як невіддільні від свого носія, та такі, що не підлягають грошовій оцінці і т. д.

Подібні протиріччя між дійсністю та її теоретичним сприйняттям вказують на невідповідність сфери «дійсного» і сфери «знань про дійсне». Причина такої невідповідності криється в методології, яка використовувалась при дослідженнях природи та місця правовідносин, що виникають з приводу об'єктів, права на які покликані забезпечувати соціальне буття фізичної особи.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових праць [10, с. 3; 34, с. 4; 32, с. 2–3; 8, с. 4; 19, с. 3; 21, с. 3–4; 3, с. 2–3; 29, с. 2–3; 18, с. 3; 13, с. 3–4; 7, с. 3–4; 23, с. 3–4; 14, с. 4; 4, с. 4], які в тій чи іншій мірі присвячувались дослідженню особистих немайнових правовідносин, дозволяє дійти висновку, що застосування одних і тих же методів наукового пізнання привело більшість вчених до подібних чи однотипних висновків. А саме: що вони можуть бути тільки немайновими, їх об'єкти є невіддільними від носія, не підлягають грошовій оцінці, характеризуються не товарністю, а тому, в таких правовідносинах, не можуть задовольнятися майнові інтереси їх учасників. При цьому, вважається можливим абсолютне застосування до всіх особистих немайнових благ та прав на них загальних елементів такої характеристики. Також вважається, ці характеристики абсолютно незмінні за змістом і часом. Це сформувало в теорії права єдине уявлення щодо природи, характеристики правовідносин, які виникають з приводу нематеріальних благ. І оскільки будь-яке теоретичне уявлення, що претендує на його абсолютне застосування або ж абсолютну незмінність за своїм змістом у часі, є догма [11], а під догмою права традиційно розуміють загальноприйняті в юриспруденції (у правовій доктрині) вихідні основні положення [16, с. 382]

(тобто вони розглядаються, як абсолютна істина), то практично всі спроби переосмислення існуючих підходів до розуміння прав, на нематеріальні блага (їх об'єктів, змісту, місця і т. д.), закінчуються або висновками в межах існуючої доктрини, тобто безперервним потоком підтверджень існуючих точок зору (і лише інколи – констатацією невідповідності таких висновків сфері «дійсного» [21, с. 4; 7, с. 9; 23, с. 11; 14, с. 6; 30, с. 139–165]), або розбиваються об догму («абсолютну істину») та відкидаються.

Таким чином, не дивлячись на чималу кількість проведених досліджень, невідповідність правовідносин, які виникають з приводу особистих немайнових благ та знань про них, продовжує існувати.

Мета та завдання дослідження. За умов, що склалися, коли існуюче наукове знання, його рівень і понятійний апарат виявляються недостатніми для вирішення нових завдань пізнання практики, переоцінки існуючих наукових цінностей, появи якісних, нових знань, то виникає потреба пошуку нових методів. Останнє й обрано в якості мети дослідження.

Для досягнення поставленої мети, необхідно вирішити наступні завдання:

- виявлення причин невідповідності знань про правовідносини, що виникають з приводу особистих немайнових благ, дійсній природі останніх;
- пошук нового методу дослідження правовідносин, що виникають з приводу особистих немайнових благ. Цей метод повинен дати змогу виявити нові властивості, характеристики правовідносин, що виникають з приводу нематеріальних благ;
- перевірка обраного методу дослідження.

Основний матеріал. Аналіз підходів до сприйняття сутності прав на нематеріальні блага та їх місця у системі цивільного права, що сформувалися в юриспруденції, дозволяє приєднатися до думки, що сучасні юристи відстали в методології пізнання [12, с. 45] та не враховують той факт, що сьогодні в суспільстві «... сошлись вместе катастрофическое и ренессансное начала,

тенденции гибели старого и рождение нового» [2, с. 6], що має призводити до нового розуміння і сприйняття світу. Разом з тим, юриспруденція, визнаючи на словах потребу зміни застарілих поглядів на сучасну дійсність, досить часто прагне до консервації ідей в межах звичного стилю мислення [5, с. 16] та в межах суджень, вироблених на початку минулого століття. Базуючись на одних і тих же поглядах, поняттях та застосовуючи одні і ті ж методи, очевидно, що й висновки робляться подібні.

Такий підхід унеможливорює якісний «стрибок» вперед у появі нових знань про права на нематеріальні блага. Знання збільшуються лише кількісно, по «горизонталі», в одній площині.

Звертаючись до методології науки, як вчення про методи пізнання, представляється, що вирішення окресленої невідповідності можливе за допомогою методу альтернатив, тобто методу вирішення наукових проблем шляхом порівняння та взаємної критики конкуруючих між собою теорій про те чи інше явище. В даному випадку він має найбільшу вирішувальну здатність [12, с. 47]. Сутність даного методу, сформульованого Карлом Поппером, полягає в тому, що необхідно завжди відшукувати альтернативи уже існуючим доктринальним («істинним», догматичним) гіпотезам, точкам зору, теоріям, а потім зіштовхувати між собою ці альтернативи [22, с. 62]. Розвиваючи ідею К. Поппера, П. Фейєрабенд, відомий вчений, методолог науки, відмічає, що якщо альтернативної теорії, думки не існує, то їх необхідно винайти й уже потім співставляти [9]. Навіть якщо загальноприйняті точки зору повністю підтверджені, обґрунтовані і доведені, як, наприклад, це має місце при характеристиці правовідносин, що виникають з приводу особистих немайнових благ, їх все одно треба протиставляти з протилежними теоріями. Зіткнення ж альтернативних думок приводить, за словами Карла Поппера, до отримання більших знань про предмет дослідження, появи нового стилю мислення в науці, виникненню нових гіпотез, появі нового рівня знань [22, с. 62], оскільки якою б досконалою й

універсальною не здавалася у своєму застосуванні яка-небудь теорія, думка, позиція, їх істинну цінність можна з'ясувати лише після зіставлення з альтернативною [22, с. 64; 12, с. 47]. І чим більше нових і несподіваних проблем виникає в процесі навмисного зіткнення альтернативних точок зору, тим більший інтерес, на думку К. Поппера, забезпечений науці [20].

Необхідність застосування методу альтернатив продиктована ще й тим, що розвиток наукового знання завжди передбачає уточнення та збільшення обсягу вже існуючих знань. У свою чергу, нова теоретична чи експериментальна інформація, по-перше, повинна відкидати деякі вже існуючі уявлення про щось. Завдяки цьому звужуються межі застосування наявних теорій. По-друге, нова інформація повинна доповнювати позитивну частину колишніх уявлень новими гіпотезами та теоріями. Вони, у свою чергу, дають можливість розширити межі достовірного знання. Таким чином, розвиток фундаментальних наук відбувається через постійне уточнення чи відкидання існуючих уявлень. Саме через постійне зіткнення альтернативних поглядів, взаємної критики конкуруючих між собою теорій, наукова істина перетворюється на процес пізнання, який ніколи не припиняється.

Синтез окремих наукових результатів, які були досягнуті деякими вченими при проведенні досліджень у сфері особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи, та застосування методу альтернатив, дозволяє сформулювати альтернативну загальноприйнятому підходу гіпотезу. Остання набуватиме наступного вигляду: нематеріальні об'єкти мають потенційну здатність брати участь в обороті, вони здатні існувати автономно від свого носія, можуть бути оцінені в грошах і мають таку властивість, як товарність, а права на них можуть мати економічний зміст, тобто можуть розглядатись, як майнові.

Можливість застосування запропонованої гіпотези буде перевірена на прикладі права на ім'я фізичної особи, закріпленого в ст. ст. 294–296 ЦК

Україні і, яке, у світовій практиці, одним з перших стало об'єктом законодавчої нормотворчості.

Для того, щоб з'ясувати, що собою представляє право на ім'я, надамо характеристику імені, як об'єкта цивільного права.

По-перше. Ім'я людини – це певний мовний вираз, знак, що позначає позамовний об'єкт – людину (денотат). Відомо, що мова – це інформаційна знакова система. Таким чином, ім'я, як мовний вираз, як прояв зовні елементів такої системи, об'єктивується через знакову систему. По-друге. За допомогою такого мовного виразу, як ім'я, здійснюється персоніфікація конкретної людини. По-третє. Оскільки ім'я – це мовний вираз, а мова є знаковою інформаційною системою [1], яка виконує функцію формування, зберігання і передачі інформації, то ім'я людини також виконує функцію формування, зберігання та передачі відомостей про неї, про її риси, вчинки, навички і т.д. Наприклад, використовуючи ім'я „Омар Хайям”, ми не тільки відтворюємо певне мовне вираження, але і персоніфікуємо конкретну особу, а також відомості про неї, як про одного з відомих поетів у світі, мудреця, який жив більш ніж дев'яност років тому і т.д.

Таким чином, ім'я – це не тільки якийсь розпізнавальний знак (набір звуків, букв або слів), не тільки мовна форма позначення людини, тобто зовнішній прояв (зовнішня сторона) даного блага, а й позначення певної сукупності відомостей про носія, що дозволяють його індивідуалізувати, персоніфікувати, тобто внутрішній прояв (внутрішня сторона), прояв функціонального призначення. Видається, що саме внутрішня сторона імені, яка через зовнішній його прояв стає доступною до сприйняття, використання і представляє цінність для суб'єктів правовідносин. Дана думка була висловлена ще в 2007 році [26, с. 60] і знайшла своїх прихильників серед українських вчених [15, с. 31].

Очевидно, що завдяки мовній формі вираження, ім'я, як особистий і нематеріальний об'єкт, створений свідомістю людини, здатне проявлятися

зовні, тобто існувати як об'єктивоване «духовне» благо [17, с. 30; 15, с. 33]. При цьому, способи об'єктивації можуть бути різними. Наприклад, реєстрація в актах цивільного стану імені новонародженої дитини вказує на те, що певні слова (прізвище, ім'я, по батькові) обрані, як мовний вираз для персоніфікації певної людини, навколо якого будуть формуватися відомості про його носія. Об'єктивація імені може здійснюватися і шляхом позначення себе в творі науки, літератури, мистецтва під тим чи іншим псевдонімом.

Таким чином, ім'я фізичної особи об'єктивується через мовний вираз.

Як мовний вираз, у вигляді слова (набору слів), як розпізнавальний знак, ім'я, отримавши об'єктивацію за життя свого носія, не зникає зі смертю людини, а продовжує існувати. Причому воно продовжує існувати не тільки, як якийсь розпізнавальний знак, але і як засіб персоніфікації певних обставин, пов'язаних з певною особою. У якості ілюстрації можна навести наступне. Сьогодні ми їмо торт під назвою Наполеон, ходимо в театр ім. Т. Г. Шевченка, їздимо по вулицях, названих на честь О. С. Пушкіна, Л. М. Толстого, Ю. О. Гагаріна, вчимося у ВНЗ ім. Ярослава Мудрого, присвячуємо наукові конференції О. А. Пушкіну, В. Ф. Маслову, О. А. Підопригорі, Г. К. Матвєєву, тобто використовуємо імена цілком конкретних людей, яких давно вже немає в живих.

Наведе вказує, що ім'я фізичної особи здатне відділятися від свого носія, може його «пережити», тобто не зливається з особою, а здатне, як об'єкт, існувати автономно.

Персоніфікуючи фізичну особу та виконуючи функцію формування, зберігання і передачі інформації, ім'я, як і будь-який інший об'єкт цивільного права, має корисні властивості. Останні можуть задовольняти інтереси, потреби не тільки свого носія, а й третіх осіб, що дає змогу розглядати ім'я як товар. Інакше кажучи, корисний ефект із використання імені може отримувати сам його носій, а може така можливість бути надана третім особам. Наприклад, такі імена, як Пеле, Буре, Пугачова, Жириновський,

Калашников приносять величезні прибутки не лише їх носіям, а й особам, які мають права на їх використання. Родичі Майкла Джексона та Мерлін Монро заробляють чималі гроші на іменах померлих зірок. Наведені приклади з очевидністю вказують, що ім'я фізичної особи може розглядатись як товар та оцінюється у грошах, про що вже вказувалось раніше у юридичній літературі [27, с. 180–184; 25, с. 14–17; 14, с. 4; 24, с. 213; 28, с. 200–228].

Блага, що мають цінність [33], виражену в грошах [36, с. 94–95], називають у сучасному цивільному праві майном, а відносини – майновими [31, с. 109; 6; 35]. Подібного підходу притримувався і Г. Ф. Шершеневич, який зазначав: «С юридической точки зрения под имуществом понимается совокупность имущественных, т. е. подлежащих денежной оценке, юридических отношений, в которых находится известное лицо» [36, с. 51]. Таким чином, правовідносини, які виникають щодо імені, можуть носити і майновий характер, оскільки мають економічне значення не тільки для їх правоволодільця, такою ж оцінкою наділяються й інші учасники обороту [31, с. 109].

Висновки. Наведене вказує, що застосування одних і тих же методів наукового пізнання та поглядів на сучасну дійсність унеможлиблює появу нових знань щодо правовідносин, які виникають з приводу особистих немайнових благ. Для цього потрібні нові наукові методи.

Представляється, що проблема невідповідності розвитку знань про особисті немайнові правовідносини та дійсній природі цих правовідносин може бути усунутою за допомогою методу альтернатив.

Відповідно до запропонованого методу, альтернативною загальноприйнятій точці зору буде підхід, відповідно до якого нематеріальні об'єкти мають потенційну здатність брати участь в обороті, вони здатні існувати автономно від свого носія, можуть бути оцінені в грошах і мають таку властивість, як товарність, а права на них можуть мати економічний зміст, тобто можуть розглядатись, як майнові. Перевірка запропонованої

гіпотези, на прикладі права на ім'я, вказує на необхідність проведення подальших досліджень особистих немайнових правовідносин, з'ясування їх місця в системі цивільного права, пошуку правових механізмів регулювання та охорони прав на особисті немайнові блага.

Список використаних джерел:

1. Александр Логика и язык [Електронний ресурс] / Александр. – Режим доступу : http://revolution.allbest.ru/law/00056151_0.html
2. Бачинин В. А. Философия права и преступления / В. А. Бачинин. – Х. : Фолио, 1999. – 607 с.
3. Бобрик В. І. Цивільно-правова охорона особистого життя фізичних осіб : автореф. дис... канд. юрид. наук / В. І. Бобрик. – Х., – 2004. – 19 с.
4. Горобець Н. О. Право на недоторканність житла: цивільно-правовий аспект: автореф. дис... канд. юрид. наук / Наталія Олександрівна Горобець. – Х., 2009. – 22 с.
5. Демидов А. И. О методологической ситуации в правоведении / А. И. Демидов // Правоведение. – 2001. – №4. – С. 14–22.
6. Джабаева А. С. Имущественное право как объект гражданского оборота [Електронний ресурс] / А.С.Джабаева // Сибир. юрид. вестнк. – 2003. – № 3. – Режим доступу: <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1138745>
7. Жидкова О. С. Цивільно-правовий механізм захисту права на недоторканість ділової репутації : автореф. дис... канд. юрид. наук / О. С. Жидкова. – Х., 2008. – 20 с.
8. Калітенко О. М. Особисті відносини подружжя та відносини подружжя стосовно їх майна : автореф. дис... канд. юрид. наук / О. М. Калітенко. – Х., 2001. – 20 с.
9. Кемеров В. Философская энциклопедия [Електронний ресурс]. – В. Кемеров. – Панпринт, 1998 г. – Режим доступу :

<http://terme.ru/dictionary/183/word/%CC%C5%D2%CE%C4+%C0%CB%DC%D2%C5%D0%CD%C0%D2%C8%C2>

10. Красицька Л. В. Право громадян України на життя, здоров'я, свободу і особисту недоторканість : автореф. дис... канд. юрид. наук / Л. В. Красицька. – Х., 1999. – 20 с.

11. Кулигин В. Физика и философия физики [Електронний ресурс]. – Виктор Кулигин, Галина Кулигина, Мария Корнева. – Режим доступа : <http://www.bestreferat.ru/referat-9286.html>

12. Куц В. Н. Методология и методика уголовно-правового исследования / В. Н. Куц // Методологія наукового дослідження у галузі права: проблеми та перспективи розвитку: Збірник наукових праць. – Харків: Видавництво Національного університету внутрішніх справ, 2004. – 160 с.

13. Лісничка Т. В. Захист особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи (право на життя, здоров'я, свободу та особисту недоторканість) : автореф. дис... канд. юрид. наук / Тетяна Володимирівна Лісничка. – Х., 2007. – 20 с.

14. Молчанов Р. Ю. Здійснення та цивільно-правовий захист особистого немайнового права на ім'я : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Р. Ю. Молчанов ; Харк. нац. ун-т ВС. – Х., 2009. – 22 с.

15. Молчанов Р. Ю. Здійснення та цивільно-правовий захист особистого немайнового права на ім'я : дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Р. Ю. Молчанов ; Харк. нац. ун-т ВС. – Х., 2009. – 200 с.

16. Нерсисянц В. С. Общая теория права и государства. Учебник для юридических вузов и факультетов. Владик Сумбатович Нерсисянц. – М. : Издательская группа НОРМА–ИНФРА • М, 1999. – 552 с.

17. Нохрина М. Л. Гражданско-правовое регулирование личных неимущественных отношений, не связанных с имущественными / М.Л. Нохрина. — СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 372 с.

18. Ольховик Л. А. Особисті немайнові права дитини за цивільним законодавством України : автореф. дис... канд. юрид. наук / Л. А. Ольховик. – Х., 2006. – 21 с.

19. Павловська Н. В. Теорія та практика захисту моральних благ цивільним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук / Н. В. Павловська. – К., 2002. – 198 с.

20. Пивоваров Д. В. Метод альтернатив в современной "философии науки" и его границы [Электронный ресурс] / Д. В. Пивоваров // Филос. науки. 1979. – № 6. – С. 106-113 // – Режим доступа: <http://terme.ru/dictionary/183/word/%CC%C5%D2%CE%C4+%C0%CB%DC%D2%C5%D0%CD%C0%D2%C8%C2>

21. Петров Є. В. Інформація як об'єкт цивільно-правових відносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Є. В. Петров. – Х., 2003. – 20 с.

22. Поппер Карл Р. Объективное знание. Эволюционный подход. Пер. с англ. Д. Г. Лахути. Отв. ред. В. Н. Садовский. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – 384 с.

23. Синегубов О. В. Особливості цивільно-правового захисту прав на гідність, честь та ділову репутацію працівників міліції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. В. Синегубов. – Х., – 2008. – 20 с.

24. Синенко В. С. Личные неимущественные отношения как элемент предмета гражданско-правового регулирования// Личные неимущественные права: проблемы теории и практики применения: сб. статей и иных материалов; под ред. Р. А. Стефанчука. – К.: Юринком Интер, 2010. – (Актуальные проблемы гражданского права) – С. 213.

25. Сліпченко С. О. Економічний зміст особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи / С. О. Сліпченко // Підприємництво, господарство і право. – №7. – 2005. – С. 14-17.

26. Слипченко С. А. Имя как объект личных неимущественных прав / С. А. Слипченко // Проблемы гражданского права та процесу (пам'яті проф. О.

А. Пушкіна) : матеріали міжнар. наук. практ. конф. (26 травня 2007 року); під ред. В. А. Кройтора, Р. Б. Шишки, Є. О. Мічуріна. – Х., ХНУВС, 2007. – С. 60–62.

27. Слипченко С. А. К вопросу о невозможности денежной оценки нематериальных благ и приобретения ими экономической формы товара. Гражданское законодательство Российской Федерации как правовая среда гражданского общества: Материалы Международной научно-практической конференции : В 2 т. - Краснодар. Просвещение-Юг. – 2005. – С. 180-184.

28. Слипченко С. А. Оборотоспособность объектов личных неимущественных прав, обеспечивающих социальное бытие физического лица : монография / С. А. Слипченко. – Х.: ФОП Мичурина Н.А., 2011. – 336 с.

29. Соловйов А. В. Соловйов А. В. Право людини на життя: цивільно-правові аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / А. В. Соловйов ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2005. – 17 с.

30. Спасибо-Фатеева И. В. Парные права или еще одна попытка разобраться с личными неимущественными правами и раскрыть значимость категории «парные права» и их виды / И. В. Спасибо-Фатеева // Личные неимущественные права: проблемы теории и практики применения : сб. ст. и иных материалов / под ред. Р. А. Стефанчука. – К. : Юринком Унтер, 2010. – 1040 с. – (Актуальные проблемы гражданского права). – С. 139–165.

31. Туктаров Ю.Е. Имущественные права как объекты гражданско-правового оборота / Ю.Е.Туктаров // Актуальные проблемы гражданского права: сб. ст. / под ред. О.Ю.Шиловостова. – М. : Изд-во НОРМА, 2003. – Вып. 6. – С. 101–135.

32. Устименко Н. В. Таємниці особистого життя людини та їх цивільно-правова охорона : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Н. В. Устименко. – Х., 2001. – 18 с.

33. Чеговадзе Л. А. К дискуссии о природе имущественного права [Электронный ресурс] / Людмила Алексеевна Чеговадзе // Законодательство. – 2003. – № 11, ноябрь. – Режим доступа: <http://www.intellect-law.ru/Priroda-imushchestvennyh-prav>

34. Чорнооченко С.І. Особисті немайнові права, які забезпечують соціальне існування фізичних осіб в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / С. І.Чорнооченко. – Х., 2000. – 17 с.

35. Шарапов В. В. Имущественное право как объект права собственности. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.yurclub.ru/docs/civil/article251.html>

36. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права / Г. Ф. Шершеневич. – (По изд. 1907 г.). – М., СПАРТАК, 1995. – 556 с.